

HABILITATION THESIS REVIEWER'S REPORT

Masaryk University

Faculty

Procedure field

Applicant

**Applicant's home unit,
institution**

Habilitation thesis

Reviewer

**Reviewer's home unit,
institution**

Faculty of Social Studies

Social Policy and Social Work

Mgr. Victoria Schmidt, Ph.D.

Center of Southeastern History and Anthropology,
University of Graz

The Politics of disability in interwar and socialist
Czechoslovakia: Segregating in the name of the nation
doc. PhDr. Dušan Janák, Ph.D.

Faculty of Public Policies

Silesian University in Opava

**Posudek habilitačního spisu Victorie Schmidt "The Politics of
Disability in Interwar and Socialist Czechoslovakia: *Segregating
in the Name of the Nation*"**

Victorie Schmidt jako habilitační práci předložila knihu publikovanou v nakladatelství Amsterdam University Press v roce 2019. Práce cílí na soubor témat důležitých jak pro českou společnost, tak pro české společenské vědy. Romové, zdravotní postižení, politika segregace, koncepce veřejného zdraví, expertní vědění, budování národní identity v časovém rozpětí od první republiky až do konce státního socialismu. Hlavní tematickou osou ne vždy pevně provázaných kapitol je téma překrytí diskurzů o (zdravotním) postižení a (romské) etnicitě v rámci politiky veřejného zdraví. Kniha je rozdělena do dvou hlavních částí. První část "Building the Czechoslovak Nation and Sacralizing Peoples' Health: The Vicissitudes of Disability Discourse during the Interwar Period" se věnuje meziválečnému období. Druhá část nazvaná "Postwar Institutionalization of Care for the Disabled: Toward a Universalized Discourse of "Defective Gypsies"" se zabývá obdobím státního socialismu. V každé části se nachází jedna kapitola, kterou autorka zpracovala ve spoluautorství (kap. 2 s Karlem Pančochou, kap. 4 s Frankem Henschelem).

Ačkoli práce přináší řadu dílčích netriviálních postřehů, autorka je v mnoha ohledech s realizací veřejných politik veřejného zdraví a speciálního vzdělávání velmi dobře obeznámena, a realizovala sérii cenných a nepochybně pracných průzkumů archivních materiálů a dobových dokumentů, jako celek je kniha obtížně hájitelná. Nerad píši (možná dokonce ještě víc nerad než dostávám) negativní posudky, snažil jsem se proto dohledat, kdo z odborníků knihu recenzoval pro nizozemské nakladatelství a doporučil rukopis k tisku, abych si posudky případně vyžádal ke korekci své přílišné kritičnosti, ale našel jsem pouze jména editorů ediční rady a redakční rady.

Protože se mé odborné znalosti dělí mezi dobu první poloviny 20. století a současnost, budu se ve svém posudku držet především první části textu ("Building the Czechoslovak Nation and Sacralizing Peoples' Health: The Vicissitudes of Disability Discourse during the Interwar Period"). Mezi mé hlavní výhrady patří nedostatečné teoretické a metodologické ukotvení práce jako celku a neznalost širšího historického a sociálního kontextu utváření české, slovenské i československé národní identity a specifčnosti romské problematiky v české společnosti od počátku 20. století až do současnosti. Nejprve shrnu své obecné výhrady k textu jako celku, následně se zastavím u jednotlivých kapitol.

Obecné výtky

Absence teoretického zakotvení

Autorka v úvodu vymezuje rámec svého zkoumání takto:

*"This volume tells the story of the mutual interrelation of two processes: (1) **nation building** in Czechoslovakia and (2) practicing the **analogy between disability** (and other related concepts, such as defectiveness or invalidity) **and ethnicity** as an output of the **nation-building process** and a driving force behind the reproduction of its core scenario over different political regimes throughout the twentieth century."* (s. 18, zvýrazněno autorem posudku).

Podle mne si důkladnou konceptuální analýzu zasluhují přinejmenším pojmy "nation", "disability" a "ethnicity" zejména s ohledem na to, že autorka explicitně z těchto pojmů udělala klíčové stavební kameny své práce. Dále obecný rámec procesů formování národa a budování Československa jako národního státu.

Důležitými pojmy jsou i násilí (violence) v souvislostech "strukturálního a institucionálního násilí" ("structural violence", "institutional violence"), se kterými autorka svoji práci otevírá i uzavírá.

"The outcomes of recent activities targeted at disclosing structural violence against people with disabilities and ethnic minorities remain negated by Czech and Slovak professional communities, whose members directly participated in establishing, legitimizing and practicing extreme forms of surveillance over people with disabilities and the Roma. Despite their crucial role in perpetrating institutional violence, educators, helping professionals, anthropologists and geneticists have not performed the task of truth-seeking concerning the history of the violation of human rights. (...) This volume aims to bring the shattered history of the participation of knowledge makers (scholars and helping professionals) and knowledge users in the structural violence against people with disabilities and the Roma into analytical focus."
(s. 15 – 16)

Různé formy násilí by bylo třeba vymezit v protikladu k pouhé realizaci moci ve veřejných politikách. Tyto důležité konceptuální rozbory, o které lze opírat pozdější generalizace v práci postrádám.

Autorka se žádným způsobem nevyrovnává s rozsáhlou literaturou týkající se "nation building in Czechoslovakia". Za všechny autory zmiňme rozsáhlé dílo Miroslava Hrocha, který tento proces zkoumá od 60. let minulého století a jeho práce jsou u nás i v zahraničí považovány za základní. I když nezpochybňuji autorčiny dílčí postřehy týkající se řady speciálních otázek v

realizaci veřejných politik, díky neznalosti celkového kontextu těchto velkých národotvorných procesů, je nemůže adekvátně v jejich rámci interpretovat.

Jestliže se autorka věnuje roli expertního vědění pro politiku v procesech budování národní identity, naprosto opomíjí analýzu odborného i sociologického díla dvou sociologů a zároveň politiků, jejichž role v budování české národní identity a Československa jako národního státu je zcela nepřehlédnutelná – T. G. Masaryka a E. Beneše. V práci nalezneme jediný a relativně nedůležitý odkaz na Masarykovu *Českou otázku*, jméno Edvarda Beneše ani jednou. Přitom Beneš získal svůj první doktorát ve Francii na základě disertační práce o národnostních problémech Rakouska-Uherska, a habilitoval se ze sociologie ještě před první světovou válkou. Po první světové válce se stal profesorem sociologie na Karlově univerzitě v Praze (i když jeho aktivita zde byla víceméně formální) a zastával post ministra zahraničí a později prezidenta republiky. Politicky i publikačně se otázce menšin v meziválečném Československu aktivně věnoval a poválečné Benešovy dekrety (které sice nebyly jeho výlučným produktem, ale v jejich tvorbě měl rozhodující roli) změnili národnostní mapu Československa druhé poloviny dvacátého století víc než cokoli jiného. Projekt čechoslovakismu nebo odsun Němců z Československa, které podle mého názoru tvoří základní neuralgické body vztažené k budování národní identity na území Československa v ideologické i praktické rovině ve sledovaném období a tvoří nezbytné pozadí úvah o Romství v procesech konstituce československé národní identity. Jsou však v práci v podstatě opomenuty. Zároveň teprve tento kontext (v předchozím odstavci pouze naznačený) by umožnil interpretovat relativní význam politiky veřejného zdraví v procesech budování národa a národního státu. Autorka by podle mne dospěla k tomu, že nebyl velký.

Proto se domnívám, že autorčiny závěry o významu a sakralizaci zdraví ve jménu národní ideologie jsou zcela mylné. Pro příklad cituji následující úryvek ze závěru práce:

"The public discourse on disability during the interwar and socialist periods dovetailed with one of the main components of the Czechoslovak national ideology – the concept of “functional health ,” or linking health with the ability to work and to be a useful citizen." (s. 204)

I když autorka předložila svoji analýzou diskursu o veřejném zdraví podklady pro tvrzení, že koncept "funkčního zdraví" konvenoval v určitém ohledu budování národního státu, považovat jej za "jeden z hlavních prvků československé národní ideologie" mi přijde absurdní a naprosto nezdokladované.

Autorka neproblematicky mluví na různých místech práce o budování československého národa (občas zmíní český národ) a o československém nacionalismu. Opomíjí, že to byl významný politický projekt s určitou oporou v sociologickém expertním vědění, který však v zásadě nevyšel. Svědčí o tom jak samostatný slovenský stát za druhé světové války, tak federalizační snahy za období státního socialismu a rozdělení Československa na dva samostatné státy v první polovině 90. let 20. století.

Jedním z klíčových témat práce jsou Romové, kteří představují jeden z nejožehavějších etnických problémů české společnosti i českých sociálních věd. Existuje obrovské množství textů k tématu Romů z per historiků, sociologů, kulturních a sociálních antropologů, speciálních pedagogů, nebo autorů zabývajících se sociální politikou a sociální prací. Za všechny lze jmenovat historičku Ninu Pavelčíkovou, která je na tom podobně jako Miroslav Hroch v souvislostech národotvorných procesů, tj. zcela přehlížena. A to neznám podrobně specializovanou romistickou historickou literaturu.

Souhrnně řečeno, přijde mi velmi nestandardní předložit na kterékoli české univerzitě habilitační spis o významném českém akademickém tématu – v tomto případě minimálně dvou tématech, české národní identitě a Romech – a přitom robustní a dlouhodobou akademickou debatu systematicky nereflektovat. Jedinou omluvenkou by bylo zaujetí takové originální

výzkumné perspektivy, která ignorování klíčových prací vyžaduje. Tu však v práci nenalézám. Zúžení pohledu na politiku veřejného zdraví by toto opomenutí mohlo ospravedlnit, kdyby tento pohled nebyl spojován s budováním české národní identity, s řešením etnických otázek a práce jako celek nebyla prezentována jako příspěvek autorky v oboru sociologie.

Zásadní je podle mne pro práci propojení analýzy zdravotního postižení a etnicity.

"The main research question underlying the chapters in this volume is: Which combination of driving forces brought the analogy between disability and ethnicity into action within different realms of the politics of public health?" (s. 14)

"This volume traces the analogy between disability and ethnicity , which was shaped within Czechoslovak nation building and has remained a key driving force informing the thinking of different political actors." (s. 20 – 21)

Základní argument je v tom, že v případě Romů se s etnickou příslušností zacházelo (a zachází) v české společnosti podobně jako s diagnózou zdravotního postižení. To je neobyčejně silné a provokativní tvrzení, které vyžaduje hlubší diskusi konceptů postižení (disability) i etnicity (ethnicity) a národnosti (nationality). Je zřejmé, že po holokaustu a hrůzách druhé světové války je každé primordialistické pojetí národa a etnicity vnímáno jako společenské a politické nebezpečí. Pokud autorka našla prvky takového přístupu v expertních názorech českých vědců i praxi veřejných politik, je to nepochybně velmi důležitý poznatek, který si ale vyžaduje důkladnou analýzu. Tu však bez základního konceptuálního rámce, který vymezí vztahy mezi pojmy etnicita - národ, politické - kulturní pojetí národa, (kvazi)biologické – sociálněvědní a konstruktivistické pojetí národa, zdravotní postižení - sociální znevýhodnění apod., provést nelze. Zároveň si myslím, že specifický případ Romů vede autorku k falešným generalizacím týkajícím se pojetí etnicity obecně.

Autorka se zaměřuje na roli expertního vědění v procesech realizace moci:

"This volume aims to bring the shattered history of the participation of knowledge makers (scholars and helping professionals) and knowledge users in the structural violence against people with disabilities and the Roma into analytical focus" (s. 16)

Protože jsou stěžejními tématy veřejná moc spojená s expertním věděním, čekal bych, když už ne využití, tak přinejmenším kritické vyrovnání s dílem M. Foucaulta a jeho pokračovatelů, který zasáhlo sociologii, historii, politologii, historii a filosofii. Jenom namátkou vzpomínám Foucaultovy teoretické a metodologické pojmy šité na míru tématu předložené publikace: vědění a moc, dohlížet a trestat, diskurzivní vědění a produkce subjektivity, moderní medicína jako mocenský diskurs, genealogický princip vědeckého vysvětlování. Netvrdím, že by byl Foucault nezbytný, spíše pouze vhodný – sociologie vědění by mohla být další teoretickou alternativou - ale práce v podstatě nevyužívá systematicky žádný teoretický přístup ani teoretickou perspektivu. To je pro knihu z oboru sociologie velmi nestandardní.

Pro mne osobně plyne z autorčina pojednání zajímavý a netriviální poznatek týkající se agendy Romství v české společnosti. Jednou ze strategií zacházení s Romy související s etnickým podmíněným založením nerovností v české společnosti byly nepochybně diskurzivní techniky naturalizace jejich etnicity. V souvislostech kulturního pojetí národa, které převládalo v procesech formování české národní identity, se jedná o zajímavou anomálii, pokud přispívali skutečně k budování národní identity ať už Čechů, Slováků nebo Čechoslováků. Naturalizace romství, např. tvrzením, že určité rysy sociálního chování mají "Romové v genech", je součástí strategií vymezování hranic mezi "námi" a "jimi" asi od počátku "jejich" působení v českém prostředí. Sociální funkci Romů v české společnosti je však možné vnímat také jako otázku reprodukce nejnižší společenské třídy a nikoli jako budování národní identity. Potlačení či znevýhodnění Romů je otázkou reprodukce sociálních nerovností obecně, jedinečným způsobem propletené s etnicitou v tomto konkrétním případě. Klást důraz na národní identitu a opomenout třídní pozici je v sociologické práci o moci, dohledu, násilí a dominanci

problematické. Na autorčině práci je zajímavé, že částečně ukázala, že byly tyto naturalizační názory přítomné i v expertních diskurzech a vykonávaly určitý vliv v praktické politice veřejného zdraví. Chybí však kontextualizace těchto názorů v odborném diskursu a analýza toho, jak byly koncepty vstupující do veřejně politického diskursu selektovány.

Absence explicitní metodologie

Podobně jako s teorií je tomu s metodologií. Je ponecháno na čtenáři, aby rozhodnul, do jaké míry se jedná o práci historickou, opřenou o detailní práci s historickými prameny (především archivními materiály a dobovými texty a dalšími dokumenty) a do jaké míry jsou tyto prameny pouze vedlejším doplňkem, jak tomu bývá u prací z jiných vědních oborů včetně sociologie, v některých případech i historické sociologie. Text neobsahuje žádný systematický rozbor použitých zdrojů, tj. to, co standardně nazýváme u historicky zaměřených prací kritikou pramenů. Zdá se mi, že tato část je vyřízena jedním odstavcem v úvodním poděkování:

"This book is grounded in rigorous archival studies, and the staff of National Archives in Prague and Bratislava, the Archives of Comenius, Masaryk, Charles and LMU Universities, the Archives of the Academies of Science in Prague and Bratislava, the State Archives in Brno, Karlovy Vary, Košice, Nový Jičín and Kárvina, the National Film Archive in Prague and the Open Society Archive in Budapest deserve our warm thanks for in-time follow-up, a friendly approach in assisting our work at the archives and valuable suggestions concerning the search for materials." (s. 11)

V úvodu první části je také uvedeno:

"The main method of exploring the formation of health care as civil religion is the analysis of the texts produced by those who performed the role of moral entrepreneurs: ideologues of public health reform. They were the ministerial officials and scholars leading the epistemic

communities: Hynek Pelc (...), Ladislav Haškovec (...), František Hamza (...), Rudolf Jedlička (...), František Štampach (...)." (s. 33)

Od počátku četby textu jsem měl problém s jeho oborovým zařazením. Kniha je svým charakterem interdisciplinární někde v průsečíku sociologie – soudobých dějin – sociální politiky a sociální práce – v omezené míře i speciální pedagogiky. Protože nikde v knize nenalezneme systematický teoretický a metodologický úvod, nebylo mi až do konce zřejmé, jak by bylo vhodné na ni pohlížet. Pokud se jedná o práci historickou – což naznačuje citovaný odstavec i další zmínky v textu - mělo by být explicitně vysvětleno, proč je podaná jako habilitace v oboru sociologie.

Dílčí kritické komentáře k jednotlivým kapitolám

Kapitola 1. Establishing National Public Health in Interwar Czechoslovakia

Kapitola přináší zajímavý pohled na zdravotní péči jako formu ideologie, všímá si sociálních souvislostí pěstování fyzické kultury. Zajímavý je také vhled do reformy veřejného zdraví na Slovensku a Podkarpatské Rusi. Kapitola však pracuje s velmi zjednodušeným a schematizujícím konceptem sekularizace, která je hlavním pojmem při vysvětlování ustavení politického diskurzu veřejného zdraví. Opomíjí důležitou distinkci sekularizace vs. proticírkevnictví v české společnosti a pracuje nekriticky s pojmem "tradiční náboženství", aniž by přihlédla k neméně tradičnímu ateismu a anti-katolicismu v českých zemích. Přitom je téma "moderní člověk a náboženství" asi tím nejdůležitějším motivem úvah T. G. Masaryka, jenž je z pohledu národní identity, čechoslovakismu i tvorby národního státu klíčovým vědcem a politikem v jedné osobě. Jistě by si v této debatě o protikladu sekularizovaného kultu fyzické kultury a zdraví oproti tradičním katolickým hodnotám zasloužil pozornost protiklad Tyršova sokolství a katolického orlovství – velké a celospolečenské téma dějin české tělesné kultury meziválečné doby. Spíš jako perličku doplňuji, že asi nejvýznamnějším sokolským cvičencem

mezi otci-zakladateli české sociologie byl Emanuel Chalupný, který byl i publicisticky neobyčejně činný. Samotný Chalupný se české národní povaze a národní identitě rozsáhle věnoval i ve své sociologické práci a to nepochybně s konotacemi posilování a budování české národní identity. Pokud je mi známo, kult tělesnosti a zdraví jeho pracím sociologickým i publicistickým však také nikterak nedominoval.

Kapitola 2. The Discourse of Disability

Tuto kapitolu považuji za nejlepší z první části, přináší řadu konkrétních a netriviálních vhledů na vybrané aspekty diskurzu o veřejném zdraví. Kritická výtka je obecného charakteru: Jednotlivým tématům (muži ve středu zájmu veřejných politik, analýza filmů, legionáři, problematika postižených dětí) chybí důkladná a plausibilní kontextualizace a interpretace místy sklouzává do zjednodušujících schémat (genderová nevyrovnanost, "nespravedlnost" vůči válečným veteránům bojujícím na straně Rakouska-Uherska oproti českým legionářům, kritický náhled na spojení zdraví – zejména u dětí - se schopností pracovat apod.).

Kapitola 3. Politics Concerning the Roma during the Interwar Period

Kapitole zcela chybí střízlivé hodnocení objektivní nebezpečnosti Romů ve věcech šíření nález a autorka se drží laciných klišé typu "labeling" a "démonizace" Romů, "proti-Romská propagandna", "tvorba společného nepřítele". Připadá mi, že argumentace je v této kapitole vedená apriorní snahou odhalení účelové nespravedlnosti ze strany českých politiků a působí spíše jako anti-ideologie proti údajným ideologům, než důkladný historický rozbor založený na kritickém zkoumání pramenů. Např. poměrně závažná věc, jako proměna postoje slovenských úřadů ve věcech romské otázky (srov. s. 83), která je vysvětlována anti-romskou propagandou z centra, je dokumentována na třech až čtyřech dobových dokumentech a žádná historická literatura k tématu není citována (nebo není konstatováno, že neexistuje).

Přítom i v této kapitole lze nalézt řadu dobrých nápadů a věcně cenných dílčích rozborů. Mezi ně řadím koncept vnitřní kolonizace Slovenska a Podkarpatské Rusi a rozbor Štampachovy disertace o Romech z roku 1933.

Druhou část práce týkající se období státního socialismu si netroufám po stránce věcné správnosti detailně hodnotit.

Kritickou výtku mám však také k závěru práce, kde bych očekával shrnutí hlavních výsledků výzkumu nebo komparaci dvou zkoumaných period (meziválečnou a socialistickou), která nebyla nikde v textu systematicky provedena. Namísto toho se autorka rozhodla pro následující:

"This conclusions provide an overview of the methodological framework of the volume and discuss the contemporary obstacles for recognizing the role of politics of disability in segregation of the Roma and the limits of recent attempts to advance transitional justice." (s. 203)

Metodologii se pozornost nevěnuje ani zde a závěr knihy věnované meziválečnému a socialistickému Československu vyznívá jako rozhořčení nad stále trvající diskriminací Romů v současné české společnosti. Takovýto závěr by bylo možné akceptovat v kvalitní žurnalistické práci nebo jako solidně založený diskurzivní produkt náležející do oblasti sociálního aktivismu, avšak nenaplnuje mé představy o standardech prací habilitačních v oboru sociologie.

Shrnutí

Ačkoli si autorka vybrala sociologicky zajímavé téma a na faktografické úrovni přinesla řadu cenných postřehů o politice veřejného zdraví v Československu, dopustila se řady falešných nebo zkratkovitých generalizací plynoucích z neznalosti širšího kontextu. Mezi zásadní nedostatky podle mne patří nevyužití rozsáhlé relevantní odborné literatury k problematice formování české, slovenské i československé národní identity a budování Československa jako národního státu, i speciální problematiky Romů v české společnosti v historické i teoretické

perspektivě. To by jí poskytlo základní rámec, do kterého by mohla procesy politiky veřejného zdraví adekvátně zasadit, nebo se k němu měla alespoň kriticky vymezit. Teoretická neukotvenost a konceptuální nejednoznačnost neumožňuje posoudit adekvátnost řady obecnějších tvrzení. Metodologická neurčitost textu ztěžuje oborové zařazení i posouzení validity závěrů, které je proto bohužel nutné označit za nepodložené.

Conclusion

The habilitation thesis entitled “**The Politics of disability in interwar and socialist Czechoslovakia: Segregating in the name of the nation**” by Victoria Shmidt **does not fulfil** requirements expected of a habilitation thesis in the field of Sociology.

Date: 29.4. 2020

Signature: